

RELIGIEUS GEWELD
BIJ JODEN, CHRISTENEN EN MOSLIMS

Mark Heirman

Religieus geweld

bij joden, christenen en moslims

Houtekiet
Antwerpen/Utrecht

*Opgedragen aan alle joden,
christenen en moslims
die in vrede en gerechtigheid samenleven*

© Mark Heirman/Linkeroever Uitgevers nv 2013
Houtekiet, Katwilgweg, 2 bus 3, B-2050 Antwerpen
www.houtekiet.com
info@houtekiet.com

marc.heirman@skynet.be

Omslag Pascal Van Hoorebeke
Omslagfoto © Victoria German / Dreamstime.com
Opmaak www.intertext.be
Illustraties Gustave Doré (1832-1883) © Corbis (blz. 8, 82, 182)
& © iStockphoto (blz. 40, 68, 138, 154)

ISBN 978 90 8924 253 2
D 2013 4765 21
NUR 680

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission of the publisher.

Inhoud

Ter inleiding 9

1 | *Deus lo vult*. God wil het 15

Clermont-Ferrand 16

Met apocalyptisch enthousiasme 20

Jeruzalem bevrijd 23

2 | Het leidmotief van de westerse middeleeuwen 27

De strijd om de Latijnse vorstendommen 30

Van Constantinopel naar Egypte 33

Mongolen en mammelukken 36

3 | Christelijke precedenten en zijsporen 41

De Byzantijnse kruistochten 44

De herovering van Sicilië en het Iberisch schiereiland 48

Een kruistocht tegen de katharen 51

4 | Het Hebreeuwse fundament 55

Heilige oorlogen 57

Hebreeuwse voorgangers 60

Apocalyptische tijden 63

5 | De islamitische *jihad* 69

Het Arabische gouden tijdperk 72

Turken, Mongolen en mammelukken 75

Tegen de Europese veroveraars 78

6 | Tot de tanden gewapende monniken 83

Hospitaalridders en tempeliers 86

Teutoonse en andere ridders 89

Islamitische varianten 92

7 | De Euro-Turkse krachtmeting 97

Het Turks-Osmaanse rijk 101

Het Osmaanse hoogtepunt: 1453-1683 103

De langzame Turkse terugtocht 106

8 | De Spaanse en Portugese *conquistadores* 111

Het Portugese zeerijk 115

Spaans-Amerika veroverd 118

Een missionaire ramp 121

9 | De Franse triomfboog 125

Napoleon in Caïro 128

Het Frans-Engelse oriëntalisme 131

Het Franse imperium 133

Lavigerie in Algiers 135

10 | De Britse opmars naar het Midden-Oosten 139

De Osmaanse zwanenzang 143

De Brits-Russische tweestrijd 146

Allenby in Jeruzalem 149

11 | Het Arabische en islamitische dieptepunt 155

De hele wereld onder westerse voogdij 159

De communistische tragedie 162

De Israëlische kers op de taart 166

12 | Verdwaald tussen twee werelden 169

Een eerste Arabische Lente 172

Meegesleept in een wereldwijde Koude Oorlog 175

Israël en Palestina: seculiere kansen gemist 179

13 | Het fundamentalistische gif 183

Een wereldkerk vol fundamentalisten 186

Het Amerikaanse fundamentalisme 190

Het islamitische radicalisme 192

Israëlische visioenen en nachtmerries 195

14 | Het Westen dominantier dan ooit 199

De sterkste wereldmacht ooit 202

De nieuwste kruisvaarders 204

Zachte macht, *soft power* 209

15 | Het monotheïstisch dilemma 213

Het bloed der martelaren 216

Goden tussen hemel en hel 221

Hoe religies omgaan met geweld 225

Religieuze geweldenaars in de lift 229

Lectuur 233

Vier leiders van de eerste kruistocht (1096-1099)

Ter inleiding

Das Wahre ist das Ganze.

Het ware is het geheel

GEORG W.F. HEGEL

Klassieke historici spijkeren de kruistochten vast op de jaren 1096-1291. Die uitersten zijn pertinent onjuist. Er waren al kruistochten vóór 1096, zonder dat die naam gebruikt werd, zeker in de Byzantijnse wereld. En geen westerling heeft in 1291 de kruistochten afgeblazen. Minstens nog twee eeuwen lang bewogen de pausen hemel en aarde om het Heilig Land alsnog op de moslims te heroveren. Nadien hernam de islamitische wereld het initiatief, zeker nadat de Osmaanse of Ottomaanse sultan in 1453 Constantinopel veroverde. Op dat moment zaten de Turken al honderd jaar op de Balkan. Zo verlegde de sultan de middeleeuwse strijd tussen christenen en moslims van het Midden-Oosten naar Europa. Voor westerlingen was een defensieve kruistocht in eigen huis zo mogelijk nog heiliger dan hun middeleeuwse exploitatie overzee. Zelfs de pausen zagen geen verschil. Voor de strijd tegen de Turken in Centraal-Europa en op de Balkan verleenden de pausen de westerse troepen dezelfde spirituele voorrechten: een volle aflat en de kwijtschelding van hun schulden, naast de veiligheid van hun aardse bezittingen.

Wat in historische omschrijvingen van de middeleeuwse kruistochten wel klopt, was de samenhang van de jaren 1096-1291. Onmiskenbaar was het voor christenen een door God gewilde heilige oorlog, maar nooit eerder namen pausen daarvoor het initiatief en zag een paus zichzelf als de spirituele leider van de kruistocht. Van Urbanus II in 1096 tot Nicolaas IV in 1291 week geen van de 32 betrokken pausen daarvan af. Het waren ook kruistochten met de-

zelfde feodale hoofdrolspelers en dezelfde figuranten, aan beide kanten van de gelovige frontlijn.

Die vormgeving overleefde de middeleeuwen niet. Geen renaissancepaus kon zich in de 15de eeuw nog langer het gezag aanmeten van een Gregorius VII in de 11de of een Innocentius III in de 13de eeuw. Omgekeerd werden Europese vorsten in de late middeleeuwen veel machtiger dan hun voorgangers die nog moesten wijken voor hun belangrijkste baronnen, graven of hertogen. Derhalve steunden of lanceerden kerken en staten in latere tijden andere heilige oorlogen, waarin de nationale staten steeds meer te zeggen kregen. Vooral hun oorlogen tegen de Turken gaven de Europese legers in de 16de en 17de eeuw nog een geur van heiligheid mee. Dan herinnerden de pausen zich hun middeleeuwse voorgangers en was de geest van de kruistochten nooit ver weg. Minder bekend bleef de kruisvaardersretoriek van de Spaanse en Portugese *conquistadores*, al laafden de eerste Europese veroveraars van zoveel nieuwe werelden zich aan dezelfde bronnen als hun middeleeuwse voorgangers. Centraal stonden de militante verdediging van het christelijke gemeenbest en de offensieve uitbreiding ervan.

Zo overleefde de geest van de kruistochten ook de grootste schokken van de voorbije vijf Europese eeuwen: de reformatie, de godsdienstoorlogen, de verlichting, de Franse en Amerikaanse revoluties en de industriële revolutie. Weliswaar werd het christelijke gemeenbest in de 19de eeuw gesecculariseerd tot de westerse beschaving, vaag genoeg om ook niet-gelovigen aan te spreken. In dat christelijk gemeenbest moesten de pausen hun directe politieke macht inleveren. Die stap opzij was in hun voordeel, sinds de moderne staten veel grotere legers konden mobiliseren dan hun feodale voorgangers. Pas dan beseften de pausen dat de westerse mogendheden, militair gesproken de sterkste machten ter wereld, hun belangen en die van het christelijke gemeenbest veel effectiever kunnen verdedigen dan een middeleeuwse kruistocht.

Verwijzingen naar de kruistochten gingen in het Westen ondergronds, al hebben christelijke fundamentalisten daar geen moeite mee. Ook voeren Amerikaanse presidenten de strijd tegen hun vijanden graag in pseudo-religieuze termen. Bekend bleef de toespraak van president Reagan in maart 1983, toen Reagan zijn toenmalige tegenstanders en vooral de Sovjet-Unie omschreef als *The Empire of Evil*, het rijk van het kwaad. Achttien jaar later en nog vóór 11 september 2001 groef president Bush junior in januari 2001 in zijn eerste *State of the Union* de strijdbijl op met een forse uitval tegen *The Axis of Evil*, de as van het kwaad. Tot die as behoorden 'schurkenstaten' zoals Irak, Iran en Noord-Korea (later ook Afghanistan). Dat bleef een religieuze taal die

elke Amerikaanse christen meteen begreep. Amerikanen voeren sindsdien een oorlog tegen het terrorisme, een *War on Terror*. De Vlaamse buitenland-journalist Jef Lambrecht had het over 'de heilige wereldoorlog.' Robert Fisk, al dertig jaar lang een Britse correspondent in het Midden-Oosten, hield het bij 'de grote beschavingsoorlog.'

Ook moslims voerden altijd al heilige oorlogen – de *jihad* – en doen dat vandaag nog, alsof christenen en moslims teren op een dubbele traditie, in beide gevallen met joodse wortels in de Bijbel of het christelijke Oude Testament. Het is die heilige oorlogstraditie die in dit boek centraal staat. Die traditie wordt gedragen door de monotheïstische religies die stellen dat er niet alleen rechtvaardige maar ook *heilige* oorlogen zijn. Voor gelovigen zijn het oorlogen die zich op het gezag van de Allerhoogste beroepen, door Hem gewild, door Hem gezegend, in Zijn naam gevoerd, door Hem bevolen, door Hem beloond. In afwachting dat Hemelse Legerscharen het Godsrijk op deze wereld voltooien. Het lijkt wel de prijs die gelovigen voor het monotheïsme betalen. Als er slechts een God is, is er ook maar een wereld, die best naar Zijn inzichten bestuurd en gezuiverd wordt.

Wel steunt dit visioen vandaag aan christelijke kant op een bijzonder seculiere basis, maar de westerse hang naar de wereldheerschappij werd door deze secularisatie alleen maar versterkt. Nog altijd beheerst het christelijke Westen, niet het islamitische Oosten, het wereldtoneel. Onder de tien meest bewapende staten wereldwijd is er maar een islamitisch land, Saudi-Arabië, een land dat olie genoeg heeft om er alle wapens op de wereldmarkten mee te kopen die het in huis wil. De negen andere zijn westerse staten, te beginnen met Amerika – veruit het meest bewapende land ter wereld, goed voor meer dan 40 procent van alle militaire uitgaven wereldwijd – Frankrijk en Engeland. Ze worden gevolgd door Rusland en Duitsland, voor moslims even christelijke naties als Frankrijk en Engeland. Amerika, Rusland, Engeland en Frankrijk waren tegelijk de eerste landen die sinds 1945 massaal kernwapens produceerden, de eerste massavernietigingswapens. Nog altijd zijn het vier van de vijf permanente leden van de VN-Veiligheidsraad (het vijfde lid is China) die met een individueel veto elke beslissing in de Veiligheidsraad kunnen torpederen. Dat dit landen blijven met christelijke wortels is een *understatement*. Dat geldt zeker voor Amerika, qua geloofspraktijk misschien wel het meest christelijke land ter wereld, al telt het land meer dan drieduizend christelijke kerken.

Aan islamitische kant waren het de voorbije decennia kleine groepen terroristen die vaak met uiterst primitieve middelen – gekaapte vliegtuigen, stan-

leymessen, een simpele bom in een alledaagse rugzak – spectaculaire aanslagen pleegden. Dat deden ze op 11 september 2001 in New York en Washington, op 11 maart 2004 in een treinstation in Madrid, op 7 juli 2005 in de Londense metro en op een dubbeldekbuss. Gelijkaardige aanslagen in Moskou werden in die jaren aan Tsjetsjenen toegeschreven, na de Tsjetsjeense oorlogen in de Kaukasus die door de Russische president Jeltsin begonnen werden en door Poetin werden afgewerkt. Bij al deze aanslagen vielen hooguit enkele duizenden doden, slechts een fractie van de dodelijke slachtoffers in Tsjetsjenië en van de honderdduizenden islamitische doden in Afghanistan en Irak.

Tijdens de vijf eeuwen dat het Westen de hele wereld veroverde, van de 15de tot de 20ste eeuw, heeft geen christelijke kerk een westerse veroveraar ooit teruggefloten. Zolang elke militaire verovering voor de kerken nieuwe *missiegebieden* ontsloot, deden kerken en missies graag een oogje dicht voor de kwalijke kanten van de veroveraars. Dat deden ze zelfs in Congo, waar de eerste Belgische missionarissen – vooral witte paters, scheutisten en jezuiten – tijdgenoten waren van Leopold II tijdens de 23 jaar van diens Congolese alleenheerschap (1885-1908). Nooit telden zendelingen de miljoenen Congolezen die de onverzadigbare koninklijke hebzucht naar rubber en ivoor en vele andere calamiteiten niet overleefden.

Bovendien constateerden de christelijke kerken dat de moderne westerse mogelijkheden met onvoorstelbaar succes het werk van de middeleeuwse kruistochten voltooiden. De middeleeuwse kruistochten bleven het werk van loslopende krijgsheren die eerst zelf een strijdmacht moesten rekruteren, opleiden en bewapenen, voor ze ten aanval trokken. In een wereld zonder staten en zonder staande legers, hielden alleen de pausen de kruisvaarders enigszins onder controle, in afwachting dat de eerste Europese staten in de 15de eeuw sterk genoeg stonden om ‘de pauselijke doelstellingen’ tegenover de moslims over te nemen.

Joden en moslims werden effectief uit Spanje en Portugal verdreven. In Wenen werden de Habsburgers de Osmaanse sultan af, om nadien de Osmaanse invloed op de Balkan terug te dringen. Spaanse en Portugese veldheren en admiraals, in dienst van de kroon, veroverden voor het Westen een eerste wereldrijk. En vooral Engeland en Frankrijk, de Oostenrijkse Habsburgers en de Russische tsaren kregen na de Eerste Wereldoorlog de hele moslimwereld op de knieën, van Marokko tot Manilla. De centrale doelstelling van alle middeleeuwse kruisvaarders, de moslims te onderwerpen, bleek in 1918 voor het eerst een haalbare zaak. Die volledige onderwerping van de islamitische wereld door westerse mogelijkheden, in 1948 bekroond met de her-

stichting van Israël, was natuurlijk geen blijver. Het kostte de moslimwereld bloed en tranen om de herinnering aan die schande weer uit te wissen. Zeker toen bleek dat de westerse mogendheden in de islamitische wereld *überhaupt* geen democratieën installeerden. Dat was nooit hun bedoeling geweest. Democratie bleef voor het Westen hooguit een constructie voor eigen gebruik, na 1945 moeizaam afgedwongen van dezelfde antidemocratische stromingen die het Westen in de niet-Europese wereld vrij spel gaven.

Het absolute doelwit van de Latijnse kruistochten in de jaren 1096-1291, vaak geleid door Fransen en Engelsen, was Jeruzalem en bij uitbreiding het Heilig Land. Dat doel is hun in 1291 ontglipt. Toch waren het Franse en Engelse handelscompagnieën die in de 16de eeuw gestaag de weg naar de Levant terugvonden, nog in de hoogdagen van het Turks-Osmaanse rijk. Al in de 19de eeuw palmden Frankrijk en Engeland brokstukken van het Osmaanse rijk in, vooral in Noord-Afrika. Tenslotte lieten de nederlaag en desintegratie van het Turks-Osmaanse rijk in 1918 Frankrijk en Engeland toe het hele Midden-Oosten onder elkaar te verdelen.

In het cruciale interbellum (1918-1940) concentreerde Frankrijk zich het meest op de resterende christelijke gemeenschappen in het Midden-Oosten, buiten Egypte het talrijkst in Syrië en Libanon. Vanuit zijn puriteins verleden trok Engeland de kaart van westerse Joden die droomden van een terugkeer naar het land dat hun verre voorouders in Romeinse tijden moesten verlaten. Al in het interbellum maakten teruggekeerde Joden in Palestina het verschil. Ondanks de schijn van het tegendeel, omdat Londen in Palestina volgens zionisten nooit genoeg Joodse immigranten ontving, dankte de Joodse gemeenschap in Palestina haar onafhankelijkheid in 1948 nog het meest aan de Britse mandaathouder.

Is het zo vreemd dat Palestijnen en Arabieren de herstichting van de staat Israël in 1948 wel eens vergelijken met de Latijnse vorstendommen die kruisvaarders er van de 11de tot de 13de eeuw hadden gesticht? In beide gevallen bleef en blijft het Midden-Oosten de inzet van een joods-christelijk-islamitische krachtmeting zonder voorgaande. Uiteindelijk zal het lot van de drie monotheïstische religies in Jeruzalem beslecht worden. Voor alle drie is Jeruzalem de kern van de zaak, de inzet van de strijd en de sleutel voor een vreedzame of apocalyptische wereld. De meest heilige stad van joden, christenen en moslims is ook de meest omstreden stad. Daar en uitsluitend daar zal beslist worden of de drie monotheïstische tradities vreedzaam en rechtvaardig kunnen samenleven. Wacht ons een oorlogszuchtige wereld die Jeruzalem nog radicaler vernietigt dan de Romeinen in de jaren 70-135? Of wordt het

een wereld waarbij de drie monotheïstische religies het voortouw nemen voor een nooit geziene verzoening?

Dit boek valt in twee delen uiteen. Enerzijds ligt de nadruk op de kruisvaarders die van de 11de tot de 13de eeuw Latijnse vorstendommen vestigden in het Midden-Oosten. Die vorstendommen drukten een blijvende stempel op de latere Franse en Engelse belangstelling voor het Midden-Oosten: de twee Europese mogendheden die in 1918 het centrum van de wereldgeschiedenis gewoon onder elkaar verdeelden. Tegelijk situeert dit boek de Latijnse kruistochten in het veel bredere perspectief van ‘heilige oorlogen’ en vormen van religieus geïnspireerd geweld in de drie monotheïstische religies. De kruistochten in de jaren 1096-1291 vormden slechts een momentopname van de joods-christelijk-islamitische krachtmeting die eraan voorafging en erop volgde.

Dit boek mikt dus zowel op de kruistochten als op hun religieuze voorgangers en navolgers, die zich zowel met joodse, christelijke als islamitische veren tooiden. Vandaar dat dit verhaal start met de middeleeuwse kruisvaarders. Maar het vervolgt met enkele *flash-backs* – de Byzantijnse kruistochten, de Hebreeuwse heilige-oorlogstraditie en de islamitische jihad – die het historische kader schetsen waarin de kruistochten konden gedijen. Naderhand neemt dit boek de chronologische lijn weer op om via de middeleeuwse riddersordes en de christelijke heroveraars van het Iberisch schiereiland en de Spaanse en Portugese *conquistadores* het spoor van de kruisvaarders te volgen tot in de wereld van vandaag. Dat blijft immers een wereld die vele vormen van religieus geïnspireerd geweld vertoont – oorlogen, terreuraanslagen, terechtstellingen – en die er niet in slaagt dit geweld effectief aan banden te leggen. Omdat de drie monotheïstische religies nog niet in staat zijn om hun vele raakpunten te valoriseren en hun meest ingrijpende verschillen te overbruggen.